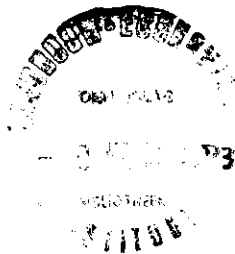

PLANNEN TOT BEROEPSVERANDERING

**Meningen en verwachtingen van een aantal
Friese veehouders over een eventuele
verandering van beroep**

L26

2.48A

deygl

Juni 1973

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Streekonderzoek**

363702

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
HOOFDSTUK I	PROBLEEMSTELLING EN UITVOERING
	VAN HET ONDERZOEK
	§ 1. Probleemstelling
	§ 2. Uitvoering van het onderzoek
HOOFDSTUK II	ENKELE ALGEMENE GEGEVENS VAN DE
	GEËNQUÊTEERDE FRIESE VEEHOUDERS
	DIE BEROEPSVERANDERING OVERWEGEN
	§ 1. Leeftijd, onderwijs en beroep
	§ 2. Bedrijfs grootte en inkomen; meningen
	daaromtrent
	§ 3. Meningen van anderen
HOOFDSTUK III	BEROEPSVERANDERING EN MOGELIJKE
	GEVOLGEN
	§ 1. Informatie over en bekendheid met
	een eventueel uit te oefenen nieuw
	beroep
	§ 2. Enkele mogelijke gevolgen van
	beroepsverandering
HOOFDSTUK IV	GESCHIKTE EN ONGESCHIKTE BEROEPEN
	§ 1. Geschikte beroepen
	§ 2. Ongeschikte beroepen
SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING	28
BIJLAGEN	
	1. De gemeenten van onderzoek
	2. Vragenlijst (in verkorte vorm)
	3. Loonberekeningen 1971
	4. Loonberekening bosarbeider A
	5. Literatuur

Woord vooraf

De afdeling Streekonderzoek houdt zich de laatste jaren intensief bezig met het verschijnsel van de beroepsverandering van zelfstandige landbouwers. Daar zijn verschillende redenen voor aan te wijzen.

Uit kwantitatieve onderzoeken blijkt dat beroepsverandering als oorzaak van de vermindering van het aantal landbouwbedrijven in betekenis is toegenomen. Toch is de relatieve betekenis van de beroepsverandering betrekkelijk gering gebleven, ondanks de vrij lage arbeidsinkomens in de landbouw en de beperkte mogelijkheden tot verbetering en uitbreiding van het bedrijf.

De indruk bestaat dat de agrarische zelfstandigen die van beroep veranderen of verandering overwegen, dat over het algemeen meer doen vanwege de onhoudbaarheid van hun eigen situatie - financieel, maardikwijls ook om gezondheidsredenen - dan vanwege de aantrekkingskracht van mogelijkheden buiten de landbouw. Een vraag is bij voorbeeld of deze mogelijkheden wel voldoende aansluiten bij de wensen van de betrokken boeren, en ook of ze wel bekend zijn met de wegen waarlangs ze zich kunnen oriënteren.

Niet alleen uit het oogpunt van voorlichting en sociale begeleiding is vergroting van kennis op het gebied van de beroepsverandering van agrarische zelfstandigen van groot belang, ook het beleid ten aanzien van de verruiming van de werkgelegenheid - waarbij de verwachte vermindering van de agrarische beroepsbevolking een niet te verwaarlozen rol speelt - is ermee gebaat.

Redenen genoeg voor de Stichting voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in de Provincie Friesland om het LEI te verzoeken een onderzoek in te stellen naar beroepsverandering van zelfstandige landbouwers in deze provincie. Om praktische redenen is het onderzoek beperkt tot de melkveehouders in de Weidestrecken en De Wouden; ook de boerinnen zijn in het onderzoek betrokken.

Een woord van dank aan allen die aan dit onderzoek hebben meegewerkt, in het bijzonder aan de boeren en boerinnen die met grote openhartigheid onze vragen hebben beantwoord, is hier zeker op zijn plaats.

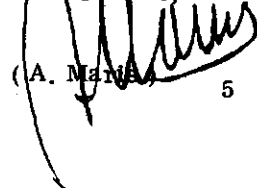
Het onderzoek is opgezet door ir. K.M. Dekker, drs. J.J.J. Kloprogge en drs. C.J.M. Spierings van de afdeling Streekonderzoek. De resultaten verschijnen in een drietal rapporten waarbij ter sprake komen:

- de algemene kenmerken en meningen van de boeren ten aanzien van bedrijf, beroep en beroepsverandering;
- de plannen van boeren die zich positief tegen beroepsverandering opstellen;
- de meningen van de boerin.

Dit rapport heeft betrekking op de plannen tot beroepsverandering. De analyse en verslaggeving is verzorgd door drs. C.J.M. Spierings.

Den Haag, juni 1973

De Directeur,

(A. Maria)

HOOFDSTUK I

Probleemstelling en uitvoering van het onderzoek

§ 1. Probleemstelling

Ten behoeve van het agrarische structuurbeleid en de daarmee samenhangende voorlichting is inzicht noodzakelijk in de aantalsontwikkeling van de agrarische beroepsbevolking. Deze ontwikkeling wordt bepaald door de toetreding tot het boerenberoep en door de uittreding via beroepsbeëindiging en beroepsverandering. Verder is inzicht nodig in de met deze ontwikkeling samenhangende en te verwachten gevolgen voor de bedrijfsgroottestructuur.

In Friesland is in de afgelopen tien jaar de agrarische beroepsbevolking met ongeveer 5% per jaar verminderd: voor de bedrijfshoofden was dit ruim 3%, voor de zoons en de overige arbeidskrachten 5 à 10% per jaar. In deze periode is de gemiddelde bedrijfsgrootte vrij aanzienlijk toegenomen nl. van 14 ha tot bijna 20 ha.

Uit een onderzoek in de Friese Weidestrecken en De Wouden bleek dat in de periode 1966 - 1971 van de zelfstandige agrariërs in totaal 7% - omgerekend circa 750 personen voor het gehele gebied - van beroep is veranderd 1). Beroepsverandering is dus een belangrijk verschijnsel, zeker gezien de problemen in de zakelijke en persoonlijke sfeer die ermee gepaard gaan. Het inkomen speelt bij beroepsverandering een belangrijke rol. Ook het behoeftenpatroon van het gezin is van invloed. Daarnaast kan onteigening, pachtbeëindiging, ziekte of invaliditeit van betekenis zijn. Of men al dan niet van beroep zal veranderen, hangt ook in sterke mate af van de omstandigheid of er buiten de landbouw geschikt werk is te vinden. De overwegend op de landbouw gerichte opleiding, maar vooral het al wat ouder-zijn kunnen in dit opzicht nogal eens beperkend werken.

Het in Friesland uitgevoerde onderzoek had primair als doel inzicht te verschaffen in de houding van veehouders tegenover beroepsverandering. In een afzonderlijk rapport is hiervan verslag uitgebracht 2).

Verder is het de bedoeling geweest om bij een aantal van deze veehouders, namelijk bij degenen die min of meer beroepsverandering overwegen, meer te weten te komen van:

- 1) D.B. Baris, A.J. Jacobs en B.H. Perdok: "Veranderingen in het aantal bedrijfshoofden en bedrijven in de Friese Weidestrecken en De Wouden in de periode 1966 - 1971", Den Haag, 1973. Dit onderzoek is uitgevoerd in een aantal keuzegemeenten in de betreffende gebieden.
- 2) K.M. Dekker: "Friese veehouders en hun houding tegenover beroepsverandering", Den Haag, 1973.

- de kenmerken van deze boeren;
- de mate van concreetheid van de plannen tot beroepsverandering;
- de informatie over en de bekendheid met ander werk;
- de mening en invloed van anderen;
- de voorkeur voor bepaalde beroepen.

§ 2. Uitvoering van het onderzoek

Als voorbereiding op het eigenlijke onderzoek zijn ongeveer 20 gesprekken gevoerd met boeren en boerinnen, van wie bekend was dat een ander hoofdberoep werd overwogen dan wel dat men bezig was om van beroep te veranderen. Deze gesprekken vonden plaats in enkele gemeenten, die grensden aan de uiteindelijk in het onderzoek betrokken gemeenten.

Het eigenlijke onderzoek is beperkt tot het in Friesland overwegende bedrijfstype van het melkveehouderijbedrijf. Gebieden met relatief veel gemengde bedrijven en met akkerbouwbedrijven, nl. Het Bildt, de Weiden en Bouwstreek zijn buiten beschouwing gelaten. Van de Veen- en Kleiweidestreek en De Wouden zijn 6 gemeenten opgenomen, die daarvan een goede afspiegeling vormen, namelijk Achtkarspelen, Heerenveen, Hennaarderadeel, Idaarderadeel, Lemsterland en Workum (zie bijlage 1).

Uit een lijst van op alfabetische wijze gerangschikte grondgebruikers, die voor het onderzoek in aanmerking kwamen is telkens elk vierde bedrijfshoofd voor de enquête uitgekozen. In totaal zijn 358 boeren en 315 boerinnen geënquêteerd 1).

Uitdrukkelijk wordt gesteld dat in de onderhavige studie niet de gegevens van al deze boeren en boerinnen ter sprake komen. Het gaat hier om 70 geënquêteerden, jonger dan 60 jaar, die min of meer duidelijke plannen tot beroepsverandering hebben. Enerzijds betreft het 26 boeren die zonder meer beroepsverandering overwegen en anderzijds 44 boeren die beroepsverandering overwegen mits ze geschikt ander werk kunnen krijgen 2).

Via mondelinge interviews zijn diverse gegevens verzameld omtrent het bedrijf en het beroep van de Friese veehouder (zie bijlage 2). Indien deze gehuwd is, heeft ook de echtgenote een beperkt aantal vragen in schriftelijke vorm voorgelegd gekregen. In beide gevallen is gebruik gemaakt van een vragenlijst met zoveel mogelijk vooraf vastgestelde antwoordmogelijkheden. De combinatie van mondelinge en schriftelijke vragenlijst had als belangrijk voordeel, dat bij de beantwoording man en vrouw elkaar niet of nauwelijks konden beïnvloeden.

De uit dit onderzoek voortvloeiende resultaten zijn op hun onderlinge samenhang getoetst. (O.a. met behulp van de contingentie-coëfficiënt, tau van Kendall, correlatiecoëfficiënt.) 3) Verschillen zijn vermeld indien deze voldoende betrouwbaar werden geacht.

-
- 1) Zie K.M. Dekker: a.w. En verder: J.J.J. Klopogge: "Friese boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1973.
 - 2) Voor een vergelijking met de andere geënquêteerde veehouders wordt verwezen naar K.M. Dekker: "Friese veehouders en hun houding tegenover beroepsverandering", Den Haag, 1973.
 - 3) Zie H.M. Blalock: "Social Statistics", Ljubljana, 1960.

HOOFDSTUK II

Enkele algemene gegevens van de geënquêteerde Friese veehouders die beroepsverandering overwegen

§ 1. Leeftijd, onderwijs en beroep

Van de betreffende 70 geënquêteerden was de gemiddelde leeftijd 44 jaar. Van degenen die zonder meer beroepsverandering overwegen - gemiddeld 45 jaar - was 42% jonger dan 45 jaar. Van degenen die dit alleen bij geschikt werk overwegen - gemiddeld 43 jaar - was dit 59%. Vergelijking tussen de diverse leeftijdsklassen laat bij de eerste categorie een vrij gelijkmatige verdeling zien, terwijl bij de tweede categorie daarentegen een tamelijk duidelijk accent ligt op 40 - 50 jaar (50%).

Tabel 1. Houding tegenover beroepsverandering naar leeftijd en genoten onderwijs

Leeftijd/ onderwijs	Percentage geënquêteerden dat be- roepsverandering overweegt		Totaal
	zonder meer	bij geschikt werk	
< 40 jaar	35	32	33 (23)
40 - 50 jaar	38	50	46 (32)
50 - 60 jaar	27	18	21 (15)
Alleen lag. school	19	9	13 (9)
Curs. onderw.	38	27	31 (22)
Dagonderwijs	43	64	56 (39)
Totaal	100 (26)	100 (44)	100 (70)

56% van de boeren die van beroep willen veranderen heeft dagonderwijs gevolgd, meestal de lagere landbouwschool; enkelen hadden alleen de lagere school afgelopen en ongeveer een derde had een of meer cursussen gevolgd.

Gezien de verschillen in de leeftijdsverdeling tussen beide categorieën boeren die beroepsverandering overwegen, zijn de verschillen naar gevolgd onderwijs begrijpelijk. Bij beide categorieën ligt de nadruk evenwel op "dagonderwijs" (resp. 43% en 64%).

Het lijkt erop dat t.a.v. de beroepsverandering sprake is van een geleidelijk afbrokkelingsproces. Het gaat vooral om de wat oudere boeren (gemiddelde leeftijd 44 jaar) met een relatief laag onderwijsniveau (ongeveer de helft heeft geen voortgezet dagonderwijs gehad) en met een

betrekkelijk klein bedrijf. Daarnaast zullen andere factoren als vakbekwaamheid, binding aan het boerenberoep, inkomen, enz. van invloed zijn 1).

Men kan zich afvragen of naast leeftijd en onderwijs nog andere kenmerken een rol spelen, zoals beroep(en) dat (die) men in het verleden uitoefende vóór men zelfstandig boer werd, nevenberoep(en) in verleden en heden, eventuele plannen voor een nevenberoep.

In de enquête is daarom het beroepsverleden nagegaan van boeren beneden 50 jaar. 16% heeft een niet-agrarisch beroep gehad vóór men zelfstandig boer werd 2). 11% heeft in het verleden een nevenberoep uitgeoefend, terwijl eveneens 11% momentéél een nevenberoep heeft. Over het algemeen betreft dit aan de landbouwverwante beroepen als monsterner, arbeider bij een loonwerker e.d.

Vermoedelijk zal men eerder streven naar positieverbetering door aanvaarding van een nevenberoep dan door van beroep te veranderen. Enkele boeren denken er dan ook alsnog aan een nevenberoep te gaan uitoefenen. Met andere woorden uitoefening van een nevenberoep zou kunnen worden gezien als een laatste poging om beroepsverandering te vermijden. Duidelijke aanwijzingen ontbreken echter.

Van degenen die beroepsverandering overwegen is 89% lid van een standsorganisatie.

In de enquête zijn enkele vragen gesteld over de houding tegenover en de waardering van het boerenberoep. Van belang is vooral de vraag: "Wat zijn voor u de minst aantrekkelijke kanten van uw beroep?" Sterk benadrukt door degenen die zonder meer beroepsverandering overwegen, werd vooral de "gebondenheid" (54%), m.n. door boeren in de leeftijd van 40 - 50 jaar. Ook zijn genoemd "weinig vrije tijd" (20%) - vooral door boeren beneden 45 jaar - en "onregelmatige en lange werktijden" (16%) wat door relatief veel boeren boven 45 jaar is genoemd.

Een ander in dit opzicht eveneens interessant punt is dat 83% van de geënquêteerden - 92% van degenen die zonder meer en 77% van degenen die alleen bij geschikt werk beroepsverandering overwegen - bij een mogelijke nieuwe keuze de voorkeur zou geven aan een ander beroep dan dat van boer. Slechts enkele ouderen met een bedrijf van circa 25 ha en een tamelijk laag inkomen spreken zich uitdrukkelijk uit voor het boerenberoep.

Een aspect dat hier nauw bij aansluit is de houding tegenover het "aléén-werken": bij 70% van alle respondenten was het bedrijfshoofd de enige vaste arbeidskracht. Een derde van de betreffende geënquêteerden vindt deze situatie min of meer bezwaarlijk: boven 50 jaar zijn dat er relatief wat meer dan beneden 40 jaar.

-
- 1) C.J.M. Spierings: "Boeren en boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1972, blz. 22 en 37.
 - 2) Dit percentage verschilt weinig met dat in Zuid-Holland. C.J.M. Spierings: a.w. blz. 14 en 36.

Ten slotte is naar voren gekomen dat ongeveer een derde (31%) er weleens serieus over heeft gedacht gebruik te maken van een beëindigingsregeling van het Ontwikkelings- en Saneringsfonds voor de Landbouw. Onder de boeren die zonder meer voor beroepsverandering zijn, treft men er relatief iets meer aan dan onder degenen die dit alleen bij geschikt werk overwegen (resp. 39% en 27%). In zijn algemeenheid kan worden gesteld dat de meesten die aan beëindiging dachten 50 jaar of ouder waren, ongeveer de helft had een bedrijf van 15 ha of groter, terwijl de helft 20 of meer melkkoeien had.

§ 2. Bedrijfsgrootte en inkomen; meningen daaromtrent

Gemiddeld zijn de bedrijven van boeren die beroepsverandering overwegen 18,1 ha groot, terwijl dit van degenen die enkel bij geschikt werk aan een ander beroep denken 22,0 ha is. Het verschil blijkt nog duidelijker uit de verdeling over de verschillende grootteklassen, waarbij van eerstgenoemde groep 70% kleiner is dan 20 ha in tegenstelling tot de tweede groep waarvan 64% groter is dan 20 ha. (Zie tabel 2.)

Tabel 2. Houding tegenover beroepsverandering naar bedrijfsgrootte en aantal melkkoeien

Oppervlakte/ sbe/ melkkoeien	% geënquêteerden dat beroeps- verandering overweegt		Totaal
	zonder meer	bij geschikt werk	
< 15 ha	39	16	24 (17)
15 - 20 ha	31	20	24 (17)
20 - 30 ha	15	50	37 (26)
≥ 30 ha	15	14	15 (10)
< 90 sbe 1)	58	30	40 (28)
90 - 130 sbe	23	45	37 (26)
≥ 130 sbe	19	25	23 (16)
< 20 melkkoeien	42	16	26 (18)
20 - 30 melkkoeien	23	30	27 (19)
≥ 30 melkkoeien	35	54	47 (33)
Totaal	100 (26)	100 (44)	100 (70)

1) Standaardbedrijfseenheid (sbe): eenheid normatieve factorkosten (arbeid, netto-pacht en rente) volgens berekeningen bij moderne doelmatige bedrijfsvoering. Vergelijk: "Landbouwcijfers 1973", Den Haag, 1973, blz. 200.

Voorbeelden: 1 melkkoe = 2,5 sbe
 1 fokzeug = 1,6 sbe
 1 mestvarken = 0,16 sbe

Naar bedrijfsomvang - gemiddeld resp. 100 en 109 sbe - en naar aantal melkkoeien - gemiddeld resp. 25 en 29 - bezien is tussen beide categorieën eveneens een, zij het minder sterk, verschil aanwezig.

In samenhang met het bovenstaande betekent het dat beroepsverandering in concreto wordt overwogen door boeren die al wat ouder zijn en doorgaans een wat kleiner bedrijf hebben; jongere boeren met relatief grotere bedrijven denken eerst bij het alternatief van geschikt ander werk aan beroepsverandering. (Zie tabel 2 op blz. 11.)

In dit opzicht speelt ongetwijfeld ook het oordeel omtrent de bedrijfsgrootte evenals de verwachtingen t.a.v. de mogelijkheden tot bedrijfsvergroting een belangrijke rol. Wat de bedrijfsgrootte betreft vindt 41% deze te klein; doorgaans gaat het om bedrijven beneden 20 ha en 90 sbe. Onder de categorie, die zonder meer beroepsverandering overweegt zijn er overigens relatief meer deze mening toegedaan dan onder de anderen (resp. 62% en 30%). Naar leeftijd vergeleken zijn bij de hier onderzochte groep meer ouderen dan jongeren van oordeel dat het bedrijf te klein is (boven 50 jaar 60% en beneden 50 jaar 30%). Dit kan verband houden met de wat gunstiger bedrijfsgrootte van laatstgenoemde categorie. Aan de andere kant is het niet uitgesloten, dat bij hen de verwachting leeft in de komende jaren of in de wat verdere toekomst het bedrijf te kunnen vergroten. De antwoorden op enkele vragen die in deze richting zijn gesteld, geven een vage aanwijzing. Indien nl. de mogelijkheid aanwezig zou zijn wil 49% grond bijpachten, 21% grond bijkopen, 47% een groter bedrijf pachten en 4% een groter bedrijf kopen. In vrijwel alle gevallen gaat het om boeren die jonger zijn dan 45 jaar en m.n. om degenen die alleen bij geschikt werk eventueel een ander beroep willen uitoefenen.

Afhankelijk van de aard en de omvang van het bedrijf, de leeftijd e.d. zal ook het fiscale inkomen enkele verschilpunten vertonen. Het inkomen is evenwel een moeilijk te bepalen factor met een uiteenlopende betekenis; ook door de respondenten kan er een verschillende betekenis aan worden gegeven.

Gevraagd naar de mening over het inkomen bestempelt 50% dit als onvoldoende of slecht: 61% van degenen die zonder meer en 43% die bij geschikt werk een ander beroep overwegen. Naar leeftijd beschouwd, lopen de verhoudingen nog duidelijker uiteen: beneden 40 jaar vindt 30% het inkomen onvoldoende, van 40 - 50 jaar 63% en boven 50 jaar zelfs 87%.

Vergelijking met de via de enquête verkregen gegevens omtrent het behaalde inkomen laat zien, dat 77% van degenen die zonder meer voor beroepsverandering zijn een inkomen hadden van minder dan f 17 500,-. Van degenen die bij geschikt werk een ander beroep overwegen was dit 54%. Min of meer opmerkelijk is het wel, dat 25% van degenen met een inkomen beneden f 17 500,- dit voldoende vindt.

Van de 70 respondenten hebben 57 de vraag naar het gemiddelde fiscale inkomen - over een periode van drie jaar - beantwoord. De spreiding rond het gemiddelde inkomen - ongeveer f 16 500,- - is nogal groot en varieert van f 3 000,- tot f 35 000,-; 40% der respondenten heeft een inkomen tussen f 12 500,- en f 17 500,-. Van 23% ligt het inkomen onder f 12 500,-, van 19% tussen f 17 500,- en f 22 500,- en van 18% boven f 22 500,-.

Van degenen die zonder meer beroepsverandering overwegen, heeft 45% een inkomen tussen f 12 500,- en f 17 500,-. Daarentegen heeft 46% een inkomen boven f 17 500,- van hen die alleen bij geschikt werk beroepsverandering overwegen. (Zie tabel 3.)

Tabel 3. Houding tegenover beroepsverandering naar gemiddeld inkomen

Inkomen	% geënquêteerden dat beroeps- verandering overweegt		Totaal	
	zonder meer	bij geschikt werk		
< f 12 500,-	32	17	23	(13)
f 12 500,- - f 17 500,-	45	37	40	(23)
≥ f 17 500,-	23	46	37	(21)
Totaal	100	100	100	(57)
Gemiddeld inkomen per leeftijdsklasse				
< 40 jaar	f 16 000,-	f 14 700,-	f 15 200,-	(13)
40 - 50 jaar	" 13 800,-	" 18 100,-	" 16 600,-	(28)
50 - 60 jaar	" 12 400,-	" 19 400,-	" 16 200,-	(16)
Totaal gemidd. inkomen	" 14 800,-	" 17 400,-	" 16 500,-	
Aantal respondenten	(22)	(35)		(57)

Het gemiddelde inkomen van beide categorieën loopt nogal uiteen (resp. f 14 800,- en f 17 400,-). Vergelijking met de factor leeftijd laat een opvallend verschil zien: van de eerste categorie behalen de jongere boeren gemiddeld een hoger inkomen dan hun oudere collega's, terwijl daarentegen bij de tweede categorie juist de ouderen het hoogste gemiddelde inkomen hebben.

Van de boeren, die zonder meer beroepsverandering overwegen, leggen degenen beneden 40 jaar vooral de nadruk op economische motieven ("hoge investeringen", "slechte bedrijfsresultaten", enz.), die in de leeftijd van 40 - 50 jaar op het "lage inkomen" en op "gebondenheid" en zij boven 50 jaar op "gebondenheid" en "slechte gezondheid".

Over het algemeen genomen blijkt het inkomen van degenen die zonder meer beroepsverandering overwegen betrekkelijk laag te zijn, hetgeen eveneens geldt voor de geënquêteerden onder 40 jaar die bij geschikt werk aan beroepsverandering denken. Het lijkt er op dat een aantal geënquêteerden - gezien het lage inkomen - van beroep zullen veranderen. In hoeverre dat noodzakelijk is, hangt ook af van de omvang van het eigen vermogen, aflossings- en renteverplichtingen, het consumptie- en behoeftenpatroon van de boer en zijn gezin. Of het mogelijk is wordt mede bepaald door de werkgelegenheid buiten de landbouw.

Voorts is een vraag gesteld naar de houding tegenover het al dan niet boer blijven als het inkomen in de komende jaren gelijk zou blijven. Uit de antwoorden bleek dat 49% van de boeren met plannen in deze situatie nog boer wil blijven, hooguit eventueel zal trachten via een nevenberoep wat bij te verdienen; 34% was van mening misschien of zeker een ander beroep te kiezen, terwijl 17% "het niet zou weten".

Vergelijking met het behaalde inkomen laat enkele verschillen zien. Van degenen die bij een zelfde inkomen boer willen blijven - nagenoeg allen overwegen beroepsverandering bij geschikt werk - ligt het gemiddelde inkomen op f 18 200,-; "weet men het niet" dan is dit f 17 200,-. Degenen die bij een gelijkblijvend inkomen misschien of zeker een ander beroep zullen kiezen - grotendeels respondenten die zonder meer beroepsverandering overwegen - hebben een gemiddeld inkomen van f 14 400,-. Naarmate het inkomen hoger is, willen dus meer geënquêteerden boer blijven bij een ongewijzigd inkomen. Niettemin willen enkele boeren ook bij een betrekkelijk laag inkomen niet van beroep veranderen.

Tabel 4. Houding tegenover al dan niet boer blijven bij gelijkblijvend inkomen in de komende jaren (in %)

	% geënquêteerden dat bij gelijkblijvend inkomen			Totaal	
	boer wil blijven	ander beroep wil	"het niet weet"		
< f 12 500,-	46	54	-	100	(13)
f 12 500,- - f 17 500,-	52	39	9	100	(23)
≥ f 17 500,-	67	19	14	100	(21)
< 90 sbe	54	43	3	100	(28)
90 - 130 sbe	50	31	19	100	(26)
≥ 130 sbe	37	25	38	100	(16)
< 40 jaar	48	26	26	100	(23)
40 - 50 jaar	50	38	12	100	(32)
50 - 60 jaar	47	40	13	100	(15)
Overweegt ber. ver. zonder meer	23	65	12	100	(26)
Overweegt ber. veran- dering bij geschikt werk	64	16	20	100	(44)

1) Van enkele respondenten is dit gegeven niet bekend.

Qua bedrijfsomvang lopen de onderlinge verhoudingen tamelijk weinig uiteen, behalve dan in de klasse boven 130 sbe waar 38% "het niet weet". Een en ander houdt vanzelfsprekend verband met het feitelijk behaalde inkomen.

Ongeacht de leeftijd wil ongeveer de helft boer blijven bij een in de komende jaren gelijkblijvend inkomen. Naar verhouding geven vooral de ouderen de voorkeur aan een ander beroep (circa 40%; beneden 40 jaar: 26%). Daar staat echter tegenover dat een kwart van de jonge boeren "het niet zou weten".

Bij bovenstaande vergelijkingen dient men voor ogen te houden, dat alle 70 geënquêteerden min of meer beroepsverandering overwegen. Brengt men deze mening in verband met het standpunt ten aanzien van een gelijkblijvend inkomen, dan blijkt dat 65% van degenen die zonder meer en 16% van hen die bij geschikt werk beroepsverandering overwegen, in een dergelijke situatie een ander beroep zouden gaan uitoefenen. Van laatstgenoemde categorie wil echter 64% bij een gelijk inkomen boer blijven of hooguit eventueel via een nevenberoep nog wat bijverdienen. M.a.w. de overweging om boer te blijven wordt niet alleen bepaald door de hoogte van het inkomen, maar tot op zekere hoogte ook door de ontwikkeling daarvan. Met het oog hierop zou het nuttig zijn de situatie gedurende enkele jaren nauwgezet te volgen. Langs deze weg is het dan wellicht mogelijk de relatieve invloed en betekenis van het inkomen voor de individuele boer aan te geven.

§ 3. Mening van anderen

De houding tegenover een eventuele verandering van beroep kan mede bepaald worden door wensen en verwachtingen van verwanten en bekenden 1). Tijdens het gesprek zijn hierover enkele vragen gesteld.

Volgens de geënquêteerde boeren staan de meesten in de omgeving (kinderen, familieleden en bureu) doorgaans positief tegenover beroepsverandering van degenen die daartoe min of meer het plan hebben opgevat. Enkelen (11%), i.c. boeren met een tamelijk groot bedrijf, zijn van mening dat familieleden erop tegen zijn. Sommigen (29%) geven als antwoord de mening van de andere boeren hierover niet te weten.

Van de 282 geënquêteerde boerinnen spreken er zich 74 uit voor een mogelijke verandering van beroep van haar man 2). Van 40 van deze 70 mannen die beroepsverandering overwegen is ook de echtgenote voor beroepsverandering, terwijl 30 echtgenotes - in tegenstelling tot hun man - geen beroepsverandering wensen (tabel 5).

-
- 1) C.J.M. Spierings: "Boeren en boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1972, blz. 24 e.v.
 - 2) In een meer uitgebreide studie wordt ingegaan op de mening van de boerin. Zie J.J.J. Kloprogge: t.a.p.

Tabel 5. Houding tegenover beroepsverandering bij de geënquêteerde boeren en boerinnen

Man overweegt	Boerin wil		Overigen 1)	Totaal
	dat man van beroep verandert	dat man boer blijft		
Beroepsverandering	40	23	7	70
Boer te blijven	34	185	26	245
Totaal	74	208	33	315

1) Enkele respondenten zijn ongehuwd, terwijl van sommige boerinnen de betreffende gegevens ontbreken.

In de situatie, waarin alleen de vrouw vóór beroepsverandering is, is 56% van de mannen jonger dan 40 jaar; in beide andere gevallen - man alleen of beiden vóór - ligt het zwaartepunt bij de leeftijdsklasse van 40 - 50 jaar (resp. 47% en 45%).

De gemiddelde bedrijfsoppervlakte loopt uiteen van 17,8 ha waar alleen de vrouw ervoor is tot 24,5 ha waar beiden ervoor zijn; de gemiddelde bedrijfsomvang is resp. 93 tot 108 sbe. Het gemiddelde aantal melkkoeien is vrijwel gelijk. Ten aanzien van het inkomen zijn de verschillen dooreengenomen evenmin groot: ze liggen tussen f 15 300,- en f 16 900,-. Indien man en vrouw voor beroepsverandering zijn betreft het vooral degenen met een inkomen van f 12 500,- tot f 17 500,- (52%). Is alleen de man vóór dan gaat het om een inkomen tot f 17 500,- (63%). Spreekt alleen de vrouw zich er voor uit dan valt de nadruk op een inkomen beneden f 12 500,- (44%).

Samenvattend kan worden gesteld, dat in een aantal situaties sprake zal zijn van beïnvloeding door de vrouw omtrent een eventuele beroepsverandering door de man. Soms zal deze beïnvloeding reeds in een min of meer vergevorderd stadium verkeren, soms zal er enkel sprake zijn van een beginfase. Dit zal m.n. het geval zijn wanneer alleen de vrouw wenst dat de man van beroep verandert. Uit de enquête krijgt men de indruk, dat daarbij vooral jongere boeren met wat kleinere bedrijven en een tamelijk laag inkomen zijn betrokken. Of en in hoeverre de opvattingen op den duur al dan niet gelijklopend zullen worden, hangt van verschillende omstandigheden af, zoals de ontwikkeling van het inkomen, mogelijkheden van bedrijfsvergroting, financieringsmoeilijkheden, enz.

HOOFDSTUK III

Beroepsverandering en mogelijke gevolgen

§ 1. Informatie over en bekendheid met een eventueel uit te oefenen nieuw beroep

Uit verschillende onderzoeken bleek dat beroepsverandering in veel gevallen op economische gronden berust, terwijl daarnaast sociale omstandigheden een rol spelen. In beperkte mate zijn eveneens onteigening en pachtbeëindiging van invloed 1).

Een min of meer overeenkomstig beeld krijgt men van de 26 Friese geënquêteerden, die zonder meer beroepsverandering overwegen 2). Twee derde van hen noemt omstandigheden die met het bedrijf te maken hebben, zoals "klein bedrijf", "laag inkomen", "financiële moeilijkheden", "tegenslag" of "hoge investeringen". Deze situatie is begrijpelijk als men bedenkt dat de bedrijven van deze boeren tamelijk klein zijn terwijl het inkomen relatief laag is. Vooral jonge boeren noemen deze redenen. Verder heeft de helft van de respondenten persoonlijke en gezinsomstandigheden vermeld, zoals "ziekte", "zwaarte van het werk", "behoefte aan (meer) vrije tijd". Enkelens brachten als reden "onteygening" of "pachtbeëindiging" naar voren. In sommige situaties is meer dan een reden aangegeven.

Aan beroepsverandering kunnen voor de betreffende boer en zijn gezin verstrekkende gevolgen vastzitten. Het spreekt voor zichzelf dat men deze stap doorgaans pas na veel wikken en wegen zal nemen, omdat er belangrijke zakelijke en persoonlijke belangen op het spel staan. Verwacht mag worden dat men zich vooraf terdege op de hoogte zal stellen van de mogelijkheden die andere beroepen te bieden hebben omtrent het werk en daarmee verband houdende zaken als loon, opleiding enz., van de eventuele gevolgen e.d. Dit te meer daar de redenen voor beroepsverandering een nogal dwingend karakter hebben.

Gebleken is dat 15 van de 26 respondenten er "nog geen idee van hadden" welk beroep ze zouden kunnen uitoefenen. Elf respondenten - doorgaans rond de 50 jaar - staat min of meer concreet een beroep voor ogen. Als beroep noemen ze o.a. dat van monsternemer, inseminator, chauffeur, vertegenwoordiger of grondwerker. Nagenoeg allen zijn van mening dat ze in een dergelijk beroep "aan de slag kunnen komen".

-
- 1) Vergelijk o.a. C.J.M. Spierings: "Afgevloude boeren over beroepsverandering", Den Haag, 1972, blz. 26 e.v.
 - 2) Voor dit aantal van 26 boeren wordt verwezen naar hoofdstuk I, § 2: "Uitvoering van het onderzoek", blz. 8.

Zeven van de elf boeren, die bepaalde plannen hebben, kennen een of meer mensen die soortgelijk werk verrichten als waaraan ze zelf de voorkeur geven. In totaal hebben er drie weleens met hen gesproken over de voornemens om van beroep te veranderen.

Slechts enkelen verwachtten binnen een jaar van beroep veranderd te zijn. De meesten hebben er evenwel "geen idee van" wanneer deze stap zal worden gezet. Dit kan verband houden met het feit dat men slechts gebrekkige of geen enkele informatie omtrent geschikte beroepen heeft. Het is evenmin uitgesloten dat een aantal respondenten voorlopig een afwachthende houding aanneemt. Pas wanneer beroepsverandering onontkoombaar wordt, zal men op zoek gaan naar een ander beroep.

Het is gewenst dat oriëntatie en voorbereiding op het nieuwe beroep tijdig gebeurt, in ieder geval ruimschoots vóór de beslissing tot beroepsverandering onherroepelijk is geworden. Dit te meer wanneer het aantal openstaande arbeidsplaatsen tamelijk klein is en/of als er beperkingen zijn qua leeftijd en opleiding.

De vraag of men "weleens met iemand is gaan praten over de keuze tussen dóórboeren óf een ander beroep kiezen" is door 16 van de 70 geënquêteerden bevestigend beantwoord.

Het bleek dat 39% van de boeren die beroepsverandering overwegen met iemand hebben gepraat en 14% van hen die alleen bij geschikt werk van beroep willen veranderen. Vooral familieleden en kennissen zijn een belangrijke informatiebron, terwijl ook de standsorganisatie en het arbeidsbureau van betekenis zijn. Dit zou kunnen betekenen dat men zich in eerste instantie meer in de directe persoonlijke sfeer oriënteert en pas in een later stadium, wanneer beroepsverandering duidelijker vaststaat, naar officiële instanties toestapt.

Acht respondenten die informatie bij familieleden en kennissen hebben ingewonnen, kregen te horen het "zelf maar te moeten weten". Drie respondenten werd aangeraden nog niet direct met boeren op te houden, terwijl vijf respondenten werd geadviseerd stappen te ondernemen om tot een ander beroep te komen.

Van de 54 boeren, die niet hebben gepraat met anderen over een al dan niet boer blijven, zou ongeveer de helft het op prijs stellen als iemand over de toekomstmogelijkheden kwam praten. Deze wens is m.n. geuit door boeren met een bedrijf tussen 15 en 20 ha en degenen boven 50 jaar. Met het inkomen en het oordeel hieromtrent evenals met de mening over de vrije tijd was geen verband aanwezig.

Dit betekent dus dat 40% van de boeren, die min of meer voor beroepsverandering zijn, er geen behoefte aan heeft te praten over de keuze al dan niet boer te blijven. Over het algemeen gaat het hier om boeren in de leeftijd van 40 - 50 jaar met doorgaans grotere bedrijven (tot 120 sbe), waarbij het inkomen meestal beneden f 20 000,- ligt. Min of meer opvallend is wel, dat de helft van de boeren bij een gelijkblijvend inkomen misschien of zeker een ander beroep wil uitoefenen.

Vooral boeren die bij geschikt werk eventueel van beroep willen veranderen, zijn nog niet nader gaan informeren; dit in tegenstelling tot degenen die zonder meer beroepsverandering overwegen (resp. 47% en 26%). Dit verschil is wellicht mede toe te schrijven aan de wat gunstiger situatie van eerstgenoemden, die een relatief hoger inkomen en enigszins grotere bedrijven hebben.

Tabel 6. Houding tegenover beroepsverandering en het praten hierover

Over al dan niet boer blijven	% geënquêteerden dat be- roepsverandering overweegt		Totaal	
	zonder meer	bij geschikt werk		
Reeds met anderen gesproken	39	14	23	(16)
Niet met anderen gespro- ken: wenst nadere infor- matie	35	39	37	(26)
Niet met anderen gesproken: wenst geen informatie	26	47	40	(28)
Totaal	100 (26)	100 (44)	100	(70)

Van de andere kant is het niet uitgesloten, dat men het "waarschijnlijk erg vanzelfsprekend" vindt om boer te blijven. Vermoedelijk geeft de situatie waarin men verkeert (nog) geen aanleiding zich nader te oriënteren. Men kan zich overigens wel afvragen of juist deze boeren, en wellicht ook anderen in overeenkomstige omstandigheden, niet bij uitstek degenen zijn om zich op hun situatie te bezinnen en zich eventueel nader te oriënteren.

Om een wat algemener indruk te krijgen van de voorlichting inzake beroepsverandering is aan de betreffende 70 respondenten de vraag gesteld: "Waar kan volgens uw mening een boer, die erover denkt om van beroep te veranderen het beste terecht voor inlichtingen over ander werk en plaatsingsmogelijkheden?" 14% is van mening "het helemaal zelf te willen uitzoeken", terwijl 11% het "niet zou weten". Ongeveer de helft (46%) noemde de standsorganisatie en 37% het arbeidsbureau. Enkelingen dachten aan de RLVD, aan een werkgever of aan anderen. In een aantal gevallen (21%) werd zowel de standsorganisatie als het arbeidsbureau genoemd.

Naar leeftijd bezien is er weinig verschil, hoewel er van de 45-50 jarigen duidelijk minder de neiging hebben de officiële weg te bewandelen dan van de jongere boeren (resp. 44% en ca. 76%); een en ander is niet terug te voeren tot het niet-lid zijn van een standsorganisatie. Ook boeren met een klein bedrijf - beneden 15 ha - maken naar verhouding niet zoveel melding van de officiële voorlichtende instanties als boeren met een bedrijf boven 25 ha (resp. 53% en 80%). Wat de houding tegenover beroepsverandering betreft is geen verband geconstateerd omtrent de te raadplegen informatiebronnen.

Het bleek dat 9 van de 70 geënquêteerden inlichtingen over een beroep hebben gevraagd bij standsorganisatie, arbeidsbureau of werkgever. Elf respondenten hebben een of meer voorlichtingsavonden, georganiseerd door industriële bedrijven, e.d. bezocht. M.a.w. in totaal is 29% (20 respondenten) "op informatie uit geweest". Over het algemeen genomen gaat het om boeren beneden 45 jaar en om wat grotere bedrijven (tot 130 sbe).

§ 2. Enkele mogelijke gevolgen van beroepsverandering

Beroepsverandering houdt in de meeste gevallen een overgang in van de positie van zelfstandig ondernemer naar een functie van loontrekken- de 1). Dit brengt vanzelfsprekend wijzigingen met zich mee in het vervullen van de dagtaak, in de aard van het werk en de werkomstandigheden enz. Een en ander kan leiden tot het ontstaan van aanpassingsproblemen en moeilijkheden bij de overgang 2).

Met het oog hierop is aan de 70 geënquêteerden de vraag voorgelegd: "Hoe zou u het vinden om in loondienst te werken?" Gebleken is dat 43% werken in loondienst bezwaarlijk vindt en 44% juist niet bezwaarlijk; de overigen "weten het niet". Ruim de helft (56%) van de boeren van 45 - 50 jaar vindt een loondienstverhouding bezwaarlijk. Dit geldt eveneens (52%) voor degenen die, voor ze zelfstandig boer werden, buiten de landbouw hebben gewerkt of die momenteel een nevenberoep uitoefenen (63%). Tussen hen die zonder meer voor beroepsverandering zijn en zij die dit alleen bij geschikt werk overwegen is nauwelijks verschil (resp. 40% en 47%).

De afwijzende houding van een aantal boeren tegenover "werken in loondienst" heeft vermoedelijk vooral betrekking op de omschakeling van zelfstandige naar loontrekkende, op de aard van het werk en de werkomstandigheden, op het vervullen van de dagtaak e.d. Het is niet uitgesloten dat eveneens persoonlijke voorkeuren of stereotYPE ideeën bij het oordeel hieromtrent in het spel zijn.

Interessant is het na te gaan welk beeld men heeft van het loon of salaris in een ander beroep. Gebleken is dat 17% daarvan "geen idee" had. De meesten van de andere 58 boeren noemen een bedrag van rond f 200,- "schoon per week"; enkele respondenten hebben een bedrag van f 300,- of meer op het oog. Het gemiddelde ligt op f 225,- netto per week.

Over het algemeen noemen jongere boeren een hoger bedrag dan de ouderen: onder 40 jaar ligt de nadruk boven f 200,- maar boven 50 jaar onder f 200,-. Wat de relatie met het huidige inkomen betreft noemen degenen die momenteel een inkomen hebben beneden f 15 000,- per jaar een bedrag beneden f 200,- per week; bedraagt dit f 20 000,- of meer, dan gaat het om f 200,- of meer. Leeftijd en inkomen gecombineerd laten zien dat de leeftijd van doorslaggevende betekenis is. Dit houdt waarschijnlijk verband met omstandigheden als die van een opgroeiend gezin, een ander en wellicht ook hoger aspiratie- en behoeftenpatroon, enz.

1) Zie o.m. A.L.G.M. Bauwens en D.B. Baris: "Beroepsverandering door zelfstandige agrariërs en de vermindering van het aantal bedrijven op de zandgronden", Den Haag, 1968, blz. 17 - 19.

C.J.M. Spierings: "Afgeloeide boeren over beroepsverandering", Den Haag, 1972, blz. 41 - 44.

2) C.J.M. Spierings: a.w. blz. 38 - 40.

Een gemiddelde van f 225,- per week komt - betrokken op het tijdstip van de enquête, nl. voorjaar 1971 - neer op een bedrag dat ligt rond het totaal beschikbare nettoloon (dus incl. vakantietoeslag en kinderbijslag voor drie kinderen 1)) van een vakarbeider in de veehouderij 2) (zie bijlage 3). In termen van totale loonkosten belooft dit per jaar circa f 16 200,-. Gaat men uit van het sociaal minimumloon dan komt men uit op circa f 11 300,-. Met deze bedragen kan een boer als zelfstandige zich globaal vergelijken, omdat hij zelf moet zorgen voor verzekeringen en belastingen. Dit betekent dat, wanneer er met eigen arbeid - exclusief rente van eigen vermogen - minder dan f 11 300,- zou worden verdiend, men in elk ander beroep meer zou hebben behaald.

Tabel 7. Beroepsverandering en gemiddeld inkomen per jaar van de geënquêteerden

Overweegt beroepsver- andering	minder dan f 11 300,-	f 11 300,- tot f 16 200,-	meer dan f 16 200,-	Totaal 1)	
Zonder meer Bij geschikt werk	27%	32%	41%	100%	(22)
	11%	34%	55%	100%	(35)
Totaal	18%	33%	49%	100%	(57)

1) Van enkele respondenten is dit gegeven niet bekend.

Uit tabel 7 blijkt dat 18% een inkomen had beneden f 11 300,- en 33% tussen f 11 300,- en f 16 200,-; deze bedragen zijn incl. rente van eigen vermogen. Dit kan in deze gevallen inhouden dat men in loondienst meer zal kunnen verdienen. Of men deze stap kan of zal doen, hangt van allerlei omstandigheden af, zoals de ontwikkeling van de prijzen van landbouwproducten, de aanwezigheid van bepaalde uitwijkmogelijkheden (vermogenspositie, uitoefening van een nevenberoep), het consumptiepatroon van het gezin, het vinden van geschikt ander werk, beperkingen qua leeftijd en opleiding, enz. Belangrijk hierbij is ook de beslissing om al dan niet van beroep te willen veranderen. Het lijkt erop dat men eerder geneigd zal zijn zich aan te passen aan de zich wijzigende economische situatie dan dat men tracht via uitoefening van een ander beroep tot verbetering van de huidige positie te komen.

- 1) Het kindertal van de geënquêteerden ligt op ongeveer drie per gezin.
- 2) Zonder vakantietoeslag en kinderbijslag komt dit neer op ongeveer f 185,- netto per week.

Een nauw met beroepsverandering samenhangend aspect is dat van scholing en opleiding. In de praktijk zijn er diverse scholingsmogelijkheden aanwezig, zoals de vakopleiding van volwassenen voor een aantal vakken in de bouw- en metaalsector, de scholing in een bedrijf waarin men werkzaam is onder toekenning van een zgn. bedrijfsscholings toeslag aan de werkgever, en ten slotte de studiekostenregeling werkzoekenden. Gedurende zo'n opleiding ontvangt men dan een aan de omstandigheden aangepast wekelijks inkomen. Bovendien kan door middel van het Saneringsfonds voor de Landbouw aan de boeren die van beroep veranderen nog een extra-vergoeding of -toeslag worden gegeven op de scholingsvoorzieningen. Ten slotte kunnen nog worden genoemd beroepskeuzeadviezen, tests, e.d. als hulpmiddel bij een eventuele omschakeling naar een ander beroep.

Met het oog hierop is aan de boer gevraagd naar de belangstelling voor en de mogelijkheid van het volgen van een omscholingscursus. Indien het voor de uitoefening van een ander beroep nodig mocht zijn, zou 44% "zeker" en 16% "misschien" een omscholingscursus willen volgen; de overigen "voelen hier niets voor".

Van de 31 respondenten (44%) die eventueel een cursus willen volgen, zijn er 18 van oordeel dat deze mogelijkheid ook bestaat, terwijl 11 "het niet zouden weten". Twijfel aan de mogelijkheid bij een aantal personen houdt waarschijnlijk verband met de bereikbaarheid, i.c. de afstand die moet worden overbrugd tot het centrum voor vakopleiding van volwassenen te Leeuwarden.

Tabel 8. Omscholingsbereidheid naar leeftijd en onderwijs (in %)

Leeftijd/ onderwijs	Volgen van omscholingscursus			Totaal	
	ja	misschien	neen		
< 40 jaar	57	17	26	100	(23)
40 - 50 jaar	50	9	41	100	(32)
50 - 60 jaar	13	27	60	100	(15)
Alleen lagere					
school	33	11	56	100	(9)
Curs. onderwijs	36	18	46	100	(22)
Dagonderwijs	59	8	33	100	(39)
Totaal	44 (31)	16 (11)	40 (28)	100	(77)

Beneden 50 jaar heeft de helft belangstelling voor omscholing, terwijl boven 50 jaar de meesten er niet zoveel meer in zien. Over het algemeen genomen zijn naar verhouding de jonge boeren, die meestal lager agrarisch dagonderwijs hebben gevolgd, vóór omscholing.

Beroepsverandering kan met zich meebrengen dat men moet (gaat) verhuizen. Blijkens de gegeven antwoorden wil 40% na een eventuele beroepsverandering liever niet verhuizen: van de categorie van 40 - 50 jaar

relatief meer (47%) dan van de ouderen of jongeren (resp. 33% en 35%). Een achtste (13%) wil wel verhuizen om redenen als: "scholen voor de kinderen", "het is een oud huis", "het huis is te klein", etc. Bij voorkeur blijft men dan in de omgeving van waar men nu woont. De overigen (47%) hebben "geen voorkeur" t.o.v. een al dan niet verhuizen.

Van de boeren die zonder meer voor beroepsverandering zijn, staan er meer open voor verhuizing dan van degenen die alleen bij geschikt werk aan beroepsverandering denken (resp. 27% en 4%). Dit houdt uiteraard verband met de situatie waarin men verkeert.

In verband met een mogelijke beroepsverandering is ten slotte gevraagd naar eventuele plannen ten aanzien van het bedrijf. Ten aanzien van de grond, de bedrijfsgebouwen en het vee spreekt het merendeel zich uit voor een afstoten ineens: resp. 76% ten aanzien van de grond, wat neerkomt op een afstoten van in totaal circa 1 435 ha, 70% wat betreft de bedrijfsgebouwen en 84% t.a.v. de melkkoeien, d.i. circa 1 650 melkkoeien. Enkel (hooguit 10%) "zouden het niet weten". De overigen denken voorlopig aan een geheel aanhouden m.n. van de bedrijfsgebouwen, terwijl men m.b.t. de grond en het vee meer aan gedeeltelijke aanhouding denkt.

Geschiede en ongeschiede beroepen

§ 1. Geschiede beroepen

Tot nog toe is naar voren gekomen dat lang niet alle boeren, die beroepsverandering overwegen, geïnformeerd zijn over of een volledig beeld hebben van een eventueel uit te oefenen ander beroep. Om hierover nader geïnformeerd te raken is de volgende werkwijze toegepast. Uit eventueel door boeren uit te oefenen beroepen, z.g. vacaturelijsten, is een aantal beroepen geselecteerd, aangevuld met enkele andere beroepen. In grote lijnen is hierin een vierdeling toegepast, namelijk beroepen in de metaalsector, de sector van de dienstverlening, de bouwsector en de landbouwverwante sector. Deze vier groepen van telkens vijf beroepen zijn aan de geënquêteerden voorgelegd met de bedoeling daaruit de beroepen te kiezen die men voor zichzelf geschikt achtte.

Een vijfde van de boeren die min of meer aan beroepsverandering denkt, vindt geen enkel van de voorgelegde beroepen geschikt. De overblijvende 80% noemde een of meer beroepen. De belangstelling gaat vooral uit naar de landbouwverwante sector (59% der respondenten), terwijl ook de sector van de dienstverlening wel aanspreekt (44%). Betrekkelijk weinigen vinden beroepen in de bouw- of metaalsector geschikt (resp. 16% en 6%)¹⁾ (zie tabel 9 op blz. 26).

De voorkeur gaat voornamelijk uit naar het beroep van plantsoenarbeider (39%), bosarbeider (34%), vertegenwoordiger (23%) en chauffeur (21%). Ongeveer 10% noemde beroepen als bedrijfsverzorger, landarbeider, grondwerker, magazijnbediende of timmerman.

Nagenoeg evenveel oudere als jongere boeren spreken zich uit voor het beroep van chauffeur en vertegenwoordiger. Ten aanzien van bosarbeider en meer nog voor plantsoenarbeider ligt het accent duidelijk bij boeren boven 50 jaar. Wat het genoten onderwijs betreft blijkt, dat onder degenen die alleen lagere school of cursorisch onderwijs hebben gehad er relatief veel het beroep van bosarbeider of plantsoenarbeider geschikt vinden. Dit is begrijpelijk als men bedenkt dat vooral ouderen deze keuze hebben gemaakt.

Van degenen die beroepsverandering zonder meer overwegen spreken zich relatief wat meer oudere boeren uit voor het beroep van bosarbeider of plantsoenarbeider dan van degenen die alleen bij geschikt werk beroepsverandering overwegen. Dit is waarschijnlijk terug te voeren tot het feit dat eerstgenoemde categorie meer oudere boeren telt.

1) Deze cijfers komen tamelijk goed overeen met die van een onderzoek, dat in Zuid-Holland is uitgevoerd. Vergelijk daartoe: C.J.M. Spierings: "Boeren en boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1972, blz. 28.

Na de gemaakte keuze van de geschikte beroepen is geïnformeerd naar de redenen van de voorkeur. Dit vooral met het oog op het verkrijgen van inzicht in de betekenis die bij de keuze is gehanteerd.

Van de genoemde redenen springen vooral de aspecten "buitenwerk" (49 maal genoemd) en "liefhebberij of feeling voor het werk" (31 maal) in het oog, in mindere mate "zelfstandigheid en verantwoordelijk werk" (15 maal). Ten aanzien van het beroep van chauffeur en vertegenwoordiger zijn verschillende redenen aangevoerd, waarbij de nadruk valt op "zelfstandigheid en vrijheid"; bij bosarbeider en plantsoenarbeider is vooral het element "buitenwerk" van belang.

Naast de keuze van een of meer beroepen van het voorgelegde lijstje is de vraag gesteld of men (nog) andere beroepen voor zichzelf geschikt achtte. Daarbij bleek dat in totaal 43% van de geënquêteerden nog een beroep in gedachten had. Genoemd zijn o.a. veehandelaar, taxateur, bedrijfsleider op een veehouderijbedrijf, kraan- of draglinemachinist, monteur, monsternemer, inseminator, conciërge. Twee derde van hen is 45 jaar of jonger en eveneens twee derde heeft meestal lager agrarisch dagonderwijs gehad. Ruim de helft is bereid een omscholingscursus te volgen.

De meesten van degenen die zich van andere beroepen op de hoogte hebben gesteld, willen tussen f 150,- en f 225,- "schoon per week" verdienen. Enigszins opvallend is het dat enkelen daarvan "geen idee" hadden.

De respondenten die bosarbeider of plantsoenarbeider een geschikt beroep vinden als ze van beroep zouden veranderen, noemen resp. f 210,- en f 200,- als gemiddeld bedrag dat ze "schoon per week" willen verdienen. Deze bedragen komen vrijwel overeen met het nettoloon voor een bosarbeider, maar dan inclusief vakantietoeslag en kinderbijslag voor drie kinderen (zie bijlage 4). Laat men deze elementen echter buiten beschouwing dan ligt het nettoloon op ongeveer f 165,- per week. Dit betekent dat nagenoeg allen een hoger bedrag noemen dan in feite per week haalbaar zal zijn. Tussen wens en feit ligt dus een aanzienlijk verschil; dit is waarschijnlijk ten dele toe te schrijven aan onvolledige informatie, ten dele wellicht aan onjuiste beeldvorming.

Ook aan de vrouwen, die zich uitspreken voor beroepsverandering van de man, is een zelfde lijstje met beroepen voorgelegd en daarover hun oordeel gevraagd.

Gebleken is dat 24% (18 van de 74 vrouwen) geen enkel van de vermelde beroepen als geschikt voor de man heeft aangemerkt. De anderen noemen een of meer beroepen. Hoewel naar verhouding wat meer mannen dan vrouwen landbouwverwante en dienstverlenende beroepen noemen is er een vrij grote overeenkomst omtrent de beroepsvoorkeur. Ook de vrouwen zien weinig in de bouw- of metaalsector als beroep voor de man.

Tabel 9. Percentage mannen en vrouwen dat een beroep voor de man in een bepaalde sector geschikt vindt

Beroepen in de	Mannen	Vrouwen
Landbouwverwante sector	59	41
Dienstverlenende sector	44	34
Bouwsector	16	16
Metaalsector	6	7

Wat de afzonderlijke beroepen betreft lopen de opvattingen van de mannen en de vrouwen evenmin erg uiteen. De voorkeur van de geënquêteerde vrouwen voor een beroep voor hun man gaat uit naar plantsoenarbeider (27%), bosarbeider (18%), bedrijfsverzorger (18%), vertegenwoordiger (16%). Ongeveer 10% vermeldde beroepen als chauffeur en landarbeider.

Van de 40 gevallen waarin zowel man als vrouw zich voor beroepsverandering uitspreken, waren in 27 gevallen de opvattingen vrijwel gelijklopend en in 13 gevallen verschillend.

§ 2. Ongeschikte beroepen

De lijst met beroepen is niet alleen gehanteerd om een indruk te krijgen van de geschikte beroepen, maar ook om te weten te komen welke beroepen men voor zichzelf ongeschikt vindt. Op grond van wat in de vorige paragraaf naar voren is gekomen, valt af te leiden dat m.n. beroepen in de metaal- en bouwsector niet zullen aanspreken.

Zo bleek dat resp. 33% en 24% van de geënquêteerden afwijzend staat tegenover alle vermelde beroepen in beide sectoren; t.a.v. de dienstverlenende en landbouwverwante sector is dit resp. 13% en 11%.

Wat de afzonderlijk vermelde beroepen betreft vindt ongeveer de helft een of meer beroepen in de metaalsector ongeschikt. In de bouwsector is dit een derde, evenals in de dienstverlenende sector met uitzondering van beroepen als boekhouder en ziekenverzorger welke door de helft van de hand worden gewezen. Ongeveer een derde ziet niets in landbouwverwante beroepen; t.a.v. bosarbeider en plantsoenarbeider is dit echter amper een vijfde.

Van de boeren beneden 40 jaar staan er relatief weinig afwijzend tegenover de voorgelegde beroepen. In de leeftijd van 40 - 50 jaar staan er méér dan gemiddeld negatief tegenover metaal- en bouwberoepen; bij 50 - 60 jaar geldt dit beroepen in de dienstverlenende en bouwsector.

Onder degenen die na de lagere school geen onderwijs meer hebben gevolgd, ligt het hoogste percentage bij metaal- en dienstverlenende beroepen. Genoot men alleen cursorisch onderwijs dan gaat het vooral om dienstverlenende beroepen.

Betrekkelijk veel geënquêteerden, die afwijzend staan tegenover bepaalde beroepen, zijn wel bereid een omscholingscursus te volgen maar dan alleen in de bouwsector of in de landbouwverwante sector.

Nagegaan is om welke redenen men beroepen ongeschikt vindt. Afwijzing bleek vooral plaats te hebben aan de hand van elementen als: "binnenwerk" (63 maal genoemd), vooral bij beroepen als bankwerker, boekhouder en magazijnbediende, en "ligt me niet, geen gevoel voor" (62 maal), m.n. bij het beroep van ziekenverzorger en in wat mindere mate bij metaal- en bouwberoepen.

Het patroon van algehele afwijzing van beroepen in de diverse sectoren door de geënquêteerde mannen en vrouwen komt over het algemeen vrij goed met elkaar overeen, en heeft grotendeels betrekking op metaal- en bouwsector (resp. 33% en 24%, 35% en 19%).

Tabel 10. Percentage mannen en vrouwen dat beroepen in een bepaalde sector ongeschikt vindt

Beroepen in de	Mannen	Vrouwen
Metaalsector	33	35
Bouwsector	24	19
Dienstverlenende sector	13	12
Landbouwverwante sector	11	10

Met betrekking tot de afzonderlijke beroepen lopen de opvattingen tussen mannen en vrouwen weinig uiteen. De afwijzing van de geënquêteerde vrouwen slaat grotendeels op beroepen in de metaalsector en in mindere mate op die in de bouwsector. Ook beroepen in de dienstverlenende sector vindt men nogal eens ongeschikt. Het minste aantal afwijzingen vindt men in de landbouwverwante sector, in het bijzonder beroepen als bosarbeider en plantsoenarbeider.

Samenvatting en slotbeschouwing

Doel en uitvoering van het onderzoek

Indien een boer besluit om een ander beroep te gaan uitoefenen, dan zal dat tal van problemen met zich meebrengen. Deze problemen kunnen betrekking hebben op de boer en zijn gezin maar ook op zijn bedrijf. Bovendien kan het vinden van een geschikt ander beroep eveneens met moeilijkheden gepaard gaan. Dit houdt nauw verband met de doorgaans specifiek agrarische opleiding die men indertijd heeft gehad, terwijl ook de leeftijd wel een woordje zal meespreken.

De bedoeling van dit onderzoek is wat meer te weten te komen van boeren, die beroepsverandering overwegen. Het accent is daarbij vooral gelegd op de houding, die men in dit opzicht inneemt; er wordt dus niet ingegaan op de weerstanden tegen beroepsverandering of op de redenen hiervan.

In het onderzoek komen de volgende punten ter sprake:

- de kenmerken van de boeren die beroepsverandering overwegen;
- de mate van concreetheid van hun plannen;
- de informatie over en bekendheid met ander werk;
- de mening en invloed van anderen;
- de voorkeur voor bepaalde beroepen.

Het onderzoek is uitgevoerd in de Friese Veen- en Kleiweidestreek en De Wouden. Het heeft betrekking op 70 melkveehouders - uit een totaal van 315 - jonger dan 60 jaar en op hun echtgenote. De geënquêteerden wonen verspreid over een zestal gemeenten.

Op diverse gegevens is afzonderlijk ingegaan; in de praktijk is sprake van een combinatie van factoren.

Leeftijd, onderwijs en beroep

Van deze 70 geënquêteerde boeren overweegt 37% zonder meer van beroep te veranderen, terwijl 63% daaraan alleen denkt als men geschikt ander werk kan krijgen.

De gemiddelde leeftijd van beide categorieën loopt nauwelijks uiteen (resp. 45 en 43 jaar). Naar leeftijdsklasse is het verschil groter: bij degenen die zonder meer aan een ander beroep denken is de verdeling vrij gelijkmatig, maar bij de respondenten die daaraan de voorwaarde van geschikt werk verbinden, is het vooral de klasse van 40 - 50 jaar.

Het gevolgde onderwijs is in beide categorieën in hoofdzaak agrarisch dagonderwijs, vooral bij de categorie die bij geschikt werk beroepsverandering overweegt.

11% van de geënquêteerden heeft in het verleden een nevenberoep gehad. Momenteel oefent eveneens 11% een nevenberoep uit. Over het algemeen betreft dit aan de landbouw verwante beroepen als monsternemer, arbeider bij een loonbedrijf e.d.

Bijna alle geënquêteerden, die eventueel van hoofdberoep willen veranderen, zijn lid van een standsorganisatie (89%).

Als onaantrekkelijke kant van het boerenberoep wordt m.n. de "gebondenheid" genoemd, vooral door boeren van 40 - 50 jaar en in het bijzonder door degenen die zonder meer van beroep willen veranderen. Ook "te weinig vrije tijd" of "onregelmatige en te lange werktijden" zijn nogal eens vermeld.

Opvallend is wel dat 83% van de respondenten als ze opnieuw konden kiezen tussen al dan niet boer worden de voorkeur zou geven aan een ander beroep dan dat van boer. Slechts enkele ouderen spreken zich uitdrukkelijk uit voor het boerenberoep.

Een derde van de boeren, die als enige vaste arbeidskracht op het bedrijf werkzaam zijn, vindt het alléén werken min of meer bezwaarlijk: boeren boven 50 jaar relatief meer dan die onder 40 jaar. Een en ander ongeacht de eventuele plannen om van beroep te veranderen.

31% heeft er weleens over gedacht gebruik te maken van een beëindigingsregeling van het O- en S-fonds: van degenen die zonder meer aan beroepsverandering denken iets meer dan van de anderen (resp. 39% en 27%). De meesten zijn ouder dan 50 jaar, ongeveer de helft heeft een bedrijf van 15 ha of groter en 20 of meer melkkoeien.

Het bedrijf, het inkomen en meningen daaromtrent

De bedrijven van boeren die zonder meer beroepsverandering overwegen, zijn gemiddeld kleiner dan van degenen die bij geschikt werk aan een ander beroep denken. Qua oppervlakte (gemiddeld resp. 18,1 en 22,0 ha) is van eerstgenoemde groep 70% en van de tweede 36% kleiner dan 20 ha. Wat de bedrijfsomvang betreft (gemiddeld resp. 100 en 109 sbe) is van de eerste groep 58% van de bedrijven kleiner dan 90 sbe, terwijl van de tweede groep 45% tussen 90 en 130 sbe zit. Ten aanzien van het aantal melkkoeien (gemiddeld resp. 25 en 29) ligt het zwaartepunt van de eerste groep rond 20 en van de tweede rond 30 melkkoeien.

Wanneer beroepsverandering wordt overwogen dan gaat het in concreto om boeren die wat ouder zijn en die doorgaans een betrekkelijk klein bedrijf hebben. Een aantal jongere boeren met wat grotere bedrijven denkt eerst bij het alternatief van geschikt werk aan eventuele beroepsverandering. Van belang hierbij is het oordeel over de bedrijfs-grootte evenals de verwachtingen hieromtrent in de komende jaren, welke laatste bij boeren beneden 45 jaar wat nadrukkelijker aanwezig zijn dan bij de ouderen.

Het lijkt erop dat ten aanzien van beroepsverandering de wens om zolang als het kan boer te blijven wel de boventoon zal voeren. Belangrijk hierbij is de inkomenssituatie (gemiddeld f 16 500,-). Over het algemeen kan men zeggen, dat het inkomen van degenen die zonder meer beroepsverandering overwegen betrekkelijk laag is (gemiddeld f 14 800,-). Dit geldt eveneens voor de geënquêteerden onder 40 jaar die bij geschikt werk daaraan denken. Let men mede op de redenen dat beroepsverandering wordt overwogen ("hoge investeringen", "slechte gezondheid", "gebondenheid" e.d.) dan is de kans groot dat deze stap te zijner tijd wordt gezet.

Niet alleen het inkomen maar ook de ontwikkeling daaromtrent is van betekenis. Zo denkt een derde van de respondenten erover om bij een in de komende jaren gelijkblijvend inkomen een ander beroep uit te oefenen. Hun gemiddelde fiscale inkomen ligt momenteel op f 14 400,-. Als het inkomen gelijk blijft, willen naar verhouding meer oudere dan jongere boeren een ander beroep kiezen. Vergelijking met de houding tegenover beroepsverandering - overweegt dit zonder meer of enkel bij geschikt werk - laat zien dat in het eerste geval 65% en in het tweede geval 16%, als het inkomen hetzelfde blijft, van hoofdberoep wil veranderen.

Meningen van anderen

Volgens de geënquêteerden staan de meesten uit de omgeving (kinderen, familieleden, burenen) positief tegenover beroepsverandering van degenen die dit van plan zijn.

Wat de mening van de vrouw betreft blijkt dat er zich nagenoeg evenveel vrouwen als mannen uitspreken voor een eventuele beroepsverandering van de man; in 40 gevallen zijn man en vrouw deze mening toegedaan, terwijl dit in 30 gevallen alleen de man en in 34 gevallen alleen de vrouw geldt. Tussen deze drie categorieën zijn er enige verschillpunten. Als alleen de vrouw voor een ander beroep is blijkt ruim de helft van de mannen jonger dan 40 jaar te zijn; in beide andere situaties valt het zwaartepunt bij de leeftijdsklasse van 40 - 50 jaar. In het eerste geval zijn de bedrijven over het algemeen wat kleiner dan in de beide andere gevallen. Ten aanzien van het inkomen valt de nadruk op bedragen beneden f 12 500,- als alleen de vrouw wil dat de man van beroep verandert; in beide andere gevallen gaat het om een inkomen tot f 17 500,-.

Informatie over en bekendheid met een nieuw beroep

11 van de 26 respondenten, die zonder meer voor beroepsverandering zijn, noemen als eventueel uit te oefenen beroep dat van monsterner, inseminator, chauffeur, vertegenwoordiger of grondwerker. De anderen hebben er "nog geen idee van". De meesten van deze 26 boeren weten niet wanneer de overgang naar een ander beroep zal plaatsvinden. Daarin is naast "de afwikkeling van het bedrijf" eveneens de aanwezigheid van een geschikt alternatief van belang.

23% van de geënquêteerden heeft tot nu toe advies ingewonnen over de kwestie al dan niet boer te blijven. Het betreft grotendeels boeren boven 45 jaar met een bedrijf beneden 20 ha en een inkomen dat meestal beneden f 15 000,- ligt. Familieleden en kennissen spelen naast de standorganisatie en het arbeidsbureau een belangrijke rol. Het lijkt er evenwel op dat men eerst te rade gaat in eigen kring en dat men pas daarna, als beroepsverandering duidelijk vaststaat, naar de officiële instanties gaat. 37% geeft te kennen met iemand over de toekomstmogelijkheden te willen praten; het gaat vooral om boeren met een bedrijf tussen 15 en 20 ha en degenen boven 50 jaar. 40% van degenen die beroepsverandering overwegen, heeft dus (voorlopig nog) geen behoefte te praten over de keuze al dan niet boer te blijven.

Erg belangrijk is dat orientatie en informatie omtrent een al dan niet van beroep veranderen tijdig gebeurt, gezien de zakelijke en persoon-

lijke belangen van de boer en het gezin. Lang niet alle boeren, die beroepsverandering overwegen, zijn geïnformeerd over of hebben een volledig beeld van een uit te oefenen ander beroep. Het heeft er soms wat van weg, dat men pas op zoek gaat naar een ander beroep wanneer beroepsverandering onontkoombaar gaat worden. Overigens vindt circa drie vierde van de respondenten wel, dat men om inlichtingen over werk en plaatsingsmogelijkheden het beste terecht kan bij de standsorganisatie en het arbeidsbureau.

Enkele mogelijke gevolgen van beroepsverandering

43% van de boeren, die beroepsverandering overwegen, vindt werken in loondienst bezwaarlijk; dit geldt m.n. voor degenen van 45 - 50 jaar, voor boeren met een nevenberoep alsmede voor degenen die voor ze zelfstandig boer werden buiten de landbouw hebben gewerkt. Het bezwaar heeft vermoedelijk vooral betrekking op de omschakeling van zelfstandige naar loontrekkende, terwijl de aard van het werk en de werkomstandigheden, het vervullen van de dagtaak, enz. ook wel van invloed zullen zijn. Daarnaast kunnen persoonlijke voorkeuren of stereotype ideeën in het spel zijn.

17% had er "geen idee" van hoeveel "schoon per week" in een ander beroep te willen verdienen; de anderen noemen een bedrag van gemiddeld f 225,-. Dit bedrag komt nagenoeg overeen met dat van een vakarbeider in de veehouderij (incl. vakantietoeslag en kinderbijslag 1), nl. circa f 16 200,-. Wanneer de boer met eigen arbeid (excl. rente van eigen vermogen) minder dan f 11 300,- (het sociaal-minimumloon) verdient, kan men in elk ander beroep meer verdienen.

Uit de enquête bleek dat 18% een inkomen had dat onder dit bedrag lag, terwijl 33% tussen f 11 300,- en f 16 200,- verdienden; deze bedragen zijn incl. rente van eigen vermogen. Of het voor deze boeren nuttig is in loondienst te gaan, hangt van allerlei omstandigheden af, zoals de ontwikkeling van de prijzen van landbouwprodukten, de aanwezigheid van uitwijkmogelijkheden (vermogenspositie, nevenberoep), het consumptiepatroon van het gezin, het vinden van geschikt ander werk e.d. Het lijkt erop dat men zich eerder aan de situatie zal aanpassen dan dat men door uitoefening van een ander beroep tot verbetering van de huidige positie tracht te komen.

Van de boeren die beroepsverandering overwegen, zou 44% "zeker" en 16% "misschien" een omscholingscursus willen volgen. De belangstelling betreft vnl. personen beneden 50 jaar, die meestal lager agrarisch dagonderwijs hebben gevolgd.

40% geeft er de voorkeur aan na een eventuele beroepsverandering niet te verhuizen, 47% "maakt het niet zoveel uit", terwijl 13% het liefst ergens anders wil wonen, namelijk in de nabije omgeving.

Ongeveer 75% van de respondenten is er voor om na de beroepsverandering de grond, de bedrijfsgebouwen en het vee ineens af te stoten. Hoog-

1) De geënquêteerden hebben gemiddeld drie kinderen.

uit 10% "weet het nog niet". De overigen denken de bedrijfsgebouwen in zijn geheel, de grond en het vee daarentegen voor een deel aan te houden.

Geschiedte en ongeschikte beroepen

In het onderzoek is getracht met behulp van een z.g. vacaturelijst een indruk te krijgen over de beroepen die men wenst uit te oefenen. Aan de hand van een aantal geschoolde en ongeschoolde beroepen in de metaal-, bouw-, dienstverlenende en landbouwverwante sector konden de respondenten de beroepen kiezen, die men voor zichzelf geschikt achtte. 20% vindt geen enkel van de voorgelegde beroepen geschikt. De belangstelling van de anderen gaat vooral uit naar de landbouwverwante en dienstverlenende sector (resp. 59% en 44% der geënquêteerden), nauwelijks echter naar de bouw- of metaalsector (resp. 16% en 6%). In concreto gaat de voorkeur uit naar het beroep van plantsoenarbeider (39%), bosarbeider (34%), vertegenwoordiger (23%) en chauffeur (21%). Circa 10% noemde beroepen als bedrijfsverzorger, landarbeider, grondwerker, magazijnbediende of timmerman. Ongeveer evenveel oudere als jongere boeren spreken zich uit voor het beroep van chauffeur of vertegenwoordiger; bij bosarbeider en meer nog bij plantsoenarbeider ligt het accent boven 50 jaar.

43% van de geënquêteerden heeft daarnaast nog een beroep genoemd, dat niet op het lijstje voorkwam, zoals veehandelaar, taxateur, bedrijfsleider op een veehouderijbedrijf, kraan- of draglinemachinist, monster-nemer, inseminator, monteur, concierge e.d. Twee derde van hen is 45 jaar of jonger; de meesten van hen hebben doorgaans lager agrarisch dagonderwijs gehad. Ruim de helft is bereid een omscholingscursus te volgen.

Degenen die bosarbeider of plantsoenarbeider een geschikt beroep vinden, noemen resp. f 210,- en f 200,- als gemiddeld bedrag dat ze "schoon per week" willen verdienen. In de praktijk lagen deze bedragen echter rond f 165,- netto per week. Dit betekent dat nagenoeg allen een hoger bedrag voor ogen hebben dan normaal gesproken haalbaar zal zijn. Dit verschil is waarschijnlijk ten dele toe te schrijven aan onvolledige informatie, ten dele wellicht aan onjuiste beeldvorming.

De opvattingen van de geënquêteerde vrouwen, die voor een mogelijke beroepsverandering van hun man zijn, komen qua beroepsvoorkeur naar sector evenals naar afzonderlijk vermeld beroep tamelijk goed overeen met de mening van de mannen, die aan beroepsverandering denken.

Tegenover alle in het lijstje opgenomen beroepen in de metaal- en bouwsector staan resp. 33% en 24% van de boeren afwijzend; t.a.v. de dienstverlenende en landbouwverwante sector is dit resp. 13% en 11%. Wat de afzonderlijke beroepen betreft vindt bijna de helft van de respondenten een of meer beroepen in de metaalsector ongeschikt, in de bouwsector is dit een derde terwijl de dienstverlenende sector daar tussenin zit; in de landbouwverwante sector is dit minder dan een derde.

Beneden 40 jaar staan er relatief weinig afwijzend tegenover de voorgelegde beroepen, in de leeftijd van 40 - 50 jaar betreft het vooral metaal- en bouwberoepen en van 50 - 60 jaar beroepen in de dienstverlenende en bouwsector.

Tamelijk veel geënquêteerden, die afwijzend staan tegenover bepaalde beroepen, zijn wel bereid een omscholingscursus te volgen, maar dan alleen voor landbouwverwante of bouwberoepen.

Het patroon van afwijzing van de voorgelegde beroepen door de vrouwen komt tamelijk goed overeen met dat van de geënquêteerde mannen.

Slotbeschouwing

De gegevens van deze studie zijn het resultaat van een in het voorjaar van 1971 uitgevoerde enquête. Daarbij bleek o.a. dat bij circa twee derde van degenen die beroepsverandering overwegen, het inkomen lager of weinig hoger ligt dan dat van een vakarbeider in de veehouderij.

Intussen zijn de melk- en rundvleesprijzen gestegen. Vooral het grotere aantal koeien per man heeft ertoe geleid dat de bedrijfsresultaten over het algemeen beter zijn dan enkele jaren geleden.

Deze ontwikkeling kan tot gevolg hebben dat de noodzaak om van beroep te veranderen minder sterk is geworden. Voor een aantal boeren zal deze ontwikkeling echter weinig of geen effect hebben op de houding tegenover beroepsverandering, zeker niet wanneer sprake is van onteigening, invaliditeit e.d.; de situatie zal dan reeds zodanig zijn dat beroepsverandering onontkoombaar is. Voor anderen zullen de betere bedrijfsresultaten de gedachte aan een ander beroep voorlopig althans naar de achtergrond kunnen dringen.

Of men van beroep zal veranderen, hangt tevens in sterke mate af van de omstandigheid of er buiten de landbouw voldoende vervangende werkgelegenheid aanwezig is. De minder gunstige economische situatie van de afgelopen twee jaar heeft geleid tot een verslechtering van de werkgelegenheid. In eerste instantie zal het gevolg daarvan zijn dat minder personen van beroep veranderen.

De gunstiger inkomenssituatie en de minder gunstige ontwikkeling van de werkgelegenheid leiden ertoe, dat het onderwerp beroepsverandering wat aan actualiteit heeft ingeboet. Het is echter niet uitgesloten dat hierin op wat langere termijn wijzigingen zullen optreden. Dit zal zich m.n. voordoen wanneer het inkomen geen gelijke tred kan houden met dat van andere boeren of met inkomensgroepen buiten de landbouw. Daarnaast dient men te bedenken, dat de recente prijsverhogingen over het algemeen ten goede zijn gekomen aan de betere bedrijven, hetgeen de achterstand in inkomen nog vergroot. Het is derhalve vrij aannemelijk dat naast degenen, die beroepsverandering overwegen ook een aantal anderen, die in min of meer overeenkomstige omstandigheden verkeren, in de komende jaren van beroep willen veranderen. Het zal duidelijk zijn dat juist bij deze categorie bezinning op de eigen situatie, evenals oriëntatie op alternatieve bestaansmogelijkheden van groot belang is.

Bij de beslissing of men van beroep wil veranderen spelen zowel de man als de vrouw een rol. In een aantal gevallen zal sprake zijn van beïnvloeding door de vrouw, m.n. als man én vrouw of alleen de vrouw wil dat de man een ander beroep gaat uitoefenen. Hoe sterk deze beïnvloeding zal zijn, is moeilijk aan te geven, omdat de vernomen opvattingen een momentopname zijn. Evenmin kan veel gezegd worden over het stadium waarin de opvattingen over beroepsverandering verkeren. Nadere studie in dit opzicht is gewenst, namelijk door gedurende enkele jaren de ontwikkelingen en veranderingen ten aanzien van het beroep en het bedrijf van de betreffende geënquêteerden te volgen.

Uit het onderzoek krijgt men de indruk dat degenen die beroepsverandering overwegen, over het algemeen vrij lang wachten met het inwinnen van advies omtrent het al dan niet verder boeren dan wel met het zoeken van geschikt ander werk. Men heeft de neiging eerst in de direct persoonlijke sfeer informatie in te winnen, terwijl men zich over het algemeen pas daarna wil wenden tot de officiële instanties die zich met de beroepsverandering bezighouden. Opmerkelijk is verder dat 40% van degenen, die beroepsverandering overwegen nog geen behoefte heeft gehad om te praten over de keuze al dan niet boer te blijven. Het is de vraag of op deze wijze wel ten volle de informatie wordt verkregen omtrent de opleiding, de aard van het werk, het loon of salaris, enz. Tijdige oriëntatie en voorbereiding op het nieuwe beroep zijn dan ook erg nuttig.

Lang niet alle boeren die beroepsverandering overwegen, zijn geïnformeerd over een eventueel uit te oefenen ander beroep. Ook blijkt het beeld dat ze ervan hebben tamelijk vaag en beperkt te zijn. Verder kwam naar voren dat de voorkeur die ze hebben eerder negatief bepaald dan positief gericht is. Goede voorlichting over mogelijke andere beroepen is derhalve erg belangrijk. Dit geldt eveneens met betrekking tot het beeld dat men heeft van het met een ander beroep te verkrijgen inkomen. Opgemerkt kan worden dat niet alle vormen van voorlichting zich daarvoor even goed lenen. Voor boeren die al min of meer het besluit hebben genomen om van beroep te veranderen, zal groepsvoorlichting een geschikt medium zijn. Voor anderen, die hier nog niet aan toe zijn, zal individuele voorlichting echter meer op zijn plaats zijn.

Als geschikte beroepen werden nogal eens ongeschoolde beroepen genoemd. Dit houdt verband met de leeftijd (gemiddeld 44 jaar), maar meer nog met de over het algemeen specifiek op de landbouw gerichte opleiding indertijd, en waarschijnlijk ook met de werkgelegenheidssituatie. Door benutting van de diverse scholingsmogelijkheden - circa de helft wil wel een omscholingscursus volgen - kan wellicht geschikt ander werk worden gevonden.

Het wordt niet uitgesloten geacht dat de bij de enquête gebleken voorkeur voor beroepen als plantsoenarbeider, bosarbeider, vertegenwoordiger, chauffeur e.d. mede het gevolg is van gebrekkige informatie over andere beroepen. Het ligt echter meer voor de hand dat de uitgesproken belangstelling voor aan de landbouw verwante beroepen verband houdt met de gevolgde agrarische opleiding, de in het boerenberoep verkregen kennis en door de wijze van werken (zelfstandigheid en vrijheid), het werken met levende have e.d. Vanuit dit oogpunt bezien valt er wel wat voor te zeggen om de voorlichting over ander werk en plaatsingsmoge-

lijkheden bij dit patroon te laten aansluiten, zeker als het gaat om personen boven vijftig jaar. Wat de jongere boeren betreft die van beroep willen veranderen, zal de voorlichting een meer algemeen karakter kunnen dragen. Daarbij kan worden gedacht aan het verschaffen van informatie over plaatsingsmogelijkheden in de diverse beroepssectoren, taakinhoud en beloning, het werken in loondienst, sociale zekerheden, scholingsmogelijkheden, huisvesting, gevolgen voor het gezin, enz.

BIJLAGE 2

Vragenlijst (in verkorte vorm)

Naam, adres, gemeente
Leeftijd, burgerlijke staat, onderwijs
Bedrijfs grootte
Werkkring(en) vóór zelfstandig boer zijn
Mening over bedrijfs grootte
Mening over grond bij pachten en bij kopen
Mening over groter bedrijf pachten of kopen
Mening over inkomen
Nevenberoep, plannen daartoe
Arbeidsbezetting
Werktijden, vrije tijd
Overweegt beroepsverandering
Overweegt beroepsverandering bij geschikt ander werk
Aanleiding beroepsverandering
Concrete plannen
Houding tegenover werken in loondienst
Houding tegenover volgen van omscholingscursus
Oordeel over geschikte beroepen; redenen
Oordeel over ongeschikte beroepen; redenen
Mening over eventueel verhuizen
Mening over keuze al of niet met hoeren doorgaan
Inlichtingen over andere beroepen gevraagd
Bedrag dat men "schoon" per week wil verdienen
Wat te doen met bedrijf na eventuele beroepsverandering

BIJLAGE 3

Loonberekeningen 1971

Loonberekening per jaar - situatie mei 1971 - van een vakarbeider in de veehouderij (incl. maximale diplomatoeslagen) voor een gezin met drie kinderen.

= Totale loonkosten per jaar:		
Bruto-weekloon gesteld op f 240,- per week (52 weken)	f	12 480,-
Vakantietoeslag (6,4%) : 52 x f 15,36		798,72
Werkgeversaandeel: sociale verzekeringen: 52 x f 55,84		2 903,68
		<u>16 182,40</u>
		<u><u>f 16 182,40</u></u>
= Beschikbaar loon per jaar:		
Nettoloon f 181,43 per week (52 weken)	f	9 434,36
Vakantietoeslag		539,54
Kinderbijslag 3 kinderen		1 889,16
		<u>11 863,06</u>
		<u><u>f 11 863,06</u></u>

Loonberekening per jaar - situatie mei 1971 - op basis van een sociaal-minimumloon voor een gezin met drie kinderen.

= Totale loonkosten per jaar:		
Bruto-weekloon f 167,70 (52 weken)	f	8 720,40
Vakantietoeslag (6,4%) : 52 x f 10,73		557,96
Werkgeversaandeel: sociale verzekeringen: 52 x f 39,47		2 052,44
		<u>11 330,80</u>
		<u><u>f 11 330,80</u></u>
= Beschikbaar loon per jaar:		
Nettoloon f 132,27 per week (52 weken)	f	6 878,04
Vakantietoeslag		456,69
Kinderbijslag 3 kinderen		1 889,16
		<u>9 223,89</u>
		<u><u>f 9 223,89</u></u>

BIJLAGE 4

Loonberekening bosarbeider A.

Loonberekening per jaar - situatie mei 1971 - bosarbeider (incl. maximaal diploma-
toeslagen) voor een gezin met drie kinderen.

= Totale loonkosten per jaar:	
Bruto-weekloon gesteld op f 215,- per week (52 weken)	f 11 180,-
Vakantietoeslag (6,4%) : 52 x f 13,76	715,52
Werkgeversaandeel: sociale verzekeringen: 52 x f 49,95	<u>2 597,40</u>
Totale loonkosten	<u>f 14 492,92</u>
= Beschikbaar loon per jaar:	
Nettoloon f 164,52 per week (52 weken)	f 8 555,04
Vakantietoeslag	483,33
Kinderbijslag 3 kinderen	<u>1 889,16</u>
Totaal beschikbaar	<u>f 10 927,53</u>

Literatuur

Friese Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw: "De Friese Landbouw. Inventarisatie - Ontwikkelingen 1971 - 1975".

"Structuurplan voor de Friese Landbouw", Leeuwarden, 1970.

D.B. Baris, A.J. Jacobs en B.H. Perdok: "Veranderingen in het aantal bedrijfshoofden en bedrijven in de Friese Weidestrecken en De Wouden, in de periode 1966 - 1971", Den Haag, 1973.

C.J.M. Spierings: "Afgevoelde boeren en boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1972.

C.J.M. Spierings: "Boeren en boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1972.

K.M. Dekker: "Friese veehouders en hun houding tegenover beroepsverandering", Den Haag, 1973.

J.J.J. Klopogge: "Friese boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1973.

"Landbouwcijfers 1973", Den Haag, 1973.

"Bedrijfsuitkomsten in de landbouw. Boekjaren 1967/'68 t/m 1970/'71", Den Haag, 1972.

"Landbouwbulletin" (Europese Gemeenschappen), juli 1972.

H. de Haen: "Räumliche Aufgliederung des Bundesgebietes nach ausserlandwirtschaftlichen Beschäftigungsmöglichkeiten", in Agrarwirtschaft, 1972, blz. 265 - 275.

T. Heidhues: "Ursachen und Ausmass unzureichenden Faktormobilität in der Landwirtschaft", referaat gehouden te Münster, september 1971.

R. Gasson: "Relative deprivation and attachment to farming", in: The Sociological Review, 1971, blz. 557 - 583.

Districtsbureau voor de Arbeidsvoorziening in de provincie Friesland: "Arbeidsmarktbeschrijving 1971".

S. Aukema: "De financiële positie van landbouwbedrijven. Boekjaar 1970/'71". Den Haag, 1972.